

Uitkijken op het kruispunt

1. Wat is politiek?

Als we over politiek praten dan denken we aan parlementen en partijen, gemeenteraadsverkiezingen, Bart De Wever en Mark Rutten, aan de kloof tussen de burger en de politiek, denken we aan een amalgaam van mensen, gedachten en instellingen.

Nochtans is politiek veel meer, het is het vormgeven aan de maatschappij op en over de plaatsen waar je woont, werkt, beweegt en ademt.

De Belgische politicoloog, Chantal Mouffe, maakte in dat verband een interessant onderscheid tussen 'de politiek' (de Wetstraat, de Tweede Kamer, de instituties en degenen die deze bevolken) en het 'politieke' (wat mensen denken en schrijven, hoe ze acties voeren, petities ondertekenen, Cao's afsluiten, twitteren, ...).

Vanuit dit onderscheid merken we misschien wel een kloof is tussen de burger en 'de politiek' maar veel minder met 'het politieke'.

Zo kijk je ook anders je naar alles wat met politiek te maken heeft. Het blootleggen van een maatschappelijk dominante vertoog (bijv. het economisch neoliberalisme of het nostalgisch-nationalistisch discours) of maatschappelijke evoluties in attitudes, gedachten en inzichten wordt dan interessanter dan een of andere krachtige uitspraak van een politicus op een tv-debat. Wie zich focust op deze evoluties ipv op de spectaculaire erupties merkt dan ook dat veranderingen in 'het politieke' weerslag hebben op de politiek. Soms heel vlug (de reactie op de onvrede over een voorlopige invrijheidsstelling of op de rellen nav een anti-islam filmpje), soms heel traag (regulering van de financiële markten).

'Vormgeven aan de samenleving' heeft dus niet alleen te maken met instituties en belangen maar ook met 'zingeving': hoe interpreteer ik mijn leven, wat zijn mijn doelen, hoe oriënteer ik mij, Wat is mijn mensbeeld en wereldbeeld?

Zo komen we op het terrein van de religie, van de godsdienst en op het verband met de politiek.

2. En de godsdienst ?

Politiek en religie hebben altijd veel met elkaar te maken gehad. Zelfs een vlugge blik op onze geschiedenis laat zien dat in het Westen tot het ancien regime religie en politiek elkaar in grote lijnen overlaptten en de samenleving tot in haar kleinste poriën domineerden. Ik heb zelf nog meegemaakt dat priesters niet alleen voorgingen in de katholieke rituelen maar ook voorgangers waren van wat maatschappelijk aanvaardbare gedachten en gedragingen waren. Ze interpreteerden ook dat gedrag en zorgden ook voor oplossingen die even vlug werden voorgeschreven als nu rilatine of antidepressiva.

De tijden zijn inderdaad helemaal veranderd. Niet overal in de wereld, niet overal in de westerse wereld (denk aan bepaalde streken in Nederland of aan de fundamentalistische christenen in de USA). In de meeste liberaal- democratische landen werd wel op de één of andere wijze de scheiding tussen kerk en staat ingevoerd en/of in grondwetten neergeschreven. De godsdienst werd op zijn plaats gezet en die plaats werd later steeds kleiner en kleiner. Haar invloed bleef min of meer overeind maar haar machtspositie kwam in een niche terecht.

Secularisering en ontzuiling gingen, vooral na de jaren zestig, in sneltempo vooruit en in de plaats daarvan kwam de apotheose van het individu en de zelfontplooiing. De keuze van onze grootouders werd beperkt door God, familie en vaderland. In plaats daarvan kwam de idee dat mensen hun eigen mogelijkheden en talenten zouden ontdekken en ontplooien en dat de maatschappij (de politiek, het onderwijs,...) zo ingericht moet worden dat ze deze ontplooiing ondersteunt of minstens niet blokkeert. Zelfontplooiing werd nu het resultaat van de afwezigheid van maatschappelijke belemmeringen. Die zelfontplooiing werd in de jaren zestig en zeventig vermaatschappelijkt. Niet het individu of het gezin maar de maatschappij werd het object van interventie. Het persoonlijke was politiek en dus moest de samenleving veranderen.

"Wie is er van hout ", vroeg de Nederlandse psychiater Jan Foudraine zich af. De krankzinnige of de maatschappij?

In de jaren tachtig en negentig werd die vermaatschappelijking omgezet in puur individualisme en door de neoliberalen economisch vertaald in het Thatcheriaans gezegde : " there's no such thing as society, there's only the market."

De zelfontplooiing zou voortaan via de markt gebeuren

De godsdienst verdween als leidend beginsel en werd vervangen door het geloof in dé economie en dé vooruitgang. Deze mobiliserende mythe werd een seculiere religie , "een substituut voor de christelijke theologie in een zo geseclariseerde samenleving". En met vele volgelingen die zich - flexibel, druk bezig zijnde, permanent communicerend, voortdurende op zijn hoede zijnde- concentreerden op productie en consumptie met een mobiliserende opdracht : onze hemel op de aarde realiseren.. 'Geen gezeik, iedereen rijk', zongen Kees Van Kooten en Wim De Bie. Hun ironisch statement werd een bloedserieus project.

Deze 'religie van het economisme' toonde zich in een driedubbele operatie :

- Een denken waarbij maatschappelijke vooruitgang gereduceerd wordt tot economische groei en een proces waarbij alle maatschappelijke bedrijvigheden hoe langer hoe meer in economisch termen van rendement en winst worden bekeken. De vermarkting zoals we dan nu zeggen. Van het onderwijs, van de zorg,... ;
- Een terugtrekkende politiek en overheid."Nadat eerst de autoriteiten, de regenten, de elites van hun voetstukken waren gehaald en hun plaats waren geweest, werd vervolgens het overheidspaternalisme rijp voor de sloop geacht", schrijft de Nederlandse politicoloog Jos van der Lans. Dat gebeurde in de jaren tachtig, toen het neoliberale denken om zich heen greep en een einde maakte aan het idee dat de samenleving politiek vanuit een centrum maakbaar zou zijn. Van 'State embedded economics' kregen we ' Market embedded states'.

- ‘The pursuit of happiness’ werd een louter individuele verantwoordelijkheid. Succes is een mogelijkheid dus ook een keuze. Wie die keuze niet maakt moet maar op de blaren gaan zitten. Het ‘dikke ik’ danst op een smalle richel. Wie er af valt is daar zelf verantwoordelijk voor."Het idee van de maakbare samenleving mogen we verlaten hebben, het individu geldt nu als maakbaar en voor zichzelf verantwoordelijk", zei psychologe Trudy Dehue in ‘Vrij Nederland’.

Wat een paradox : terwijl het lichaam in hoge mate als maakbaar wordt geacht, wordt de kern van de samenleving , de economie, als een natuurlijk gegeven beschouwd. Economisch is er liefst zo weinig mogelijk controle , in publieke ruimtes neemt het aantal toezichtcamera's toe. Terwijl we met zichtbare hand aan ons lijf en leden laten knutselen, wordt de manier waarop we onze goederen en diensten produceren overgelaten aan de onzichtbare hand. We reguleren ons lijf en dereguleren onze economie.

De tijden zijn vooral onzeker geworden. Onze samenleving zit vol met paradoxen waarvoor blijkbaar geen oplossing voorhanden is : rationaliteit die leidt tot irrationaliteit, snelheid die leidt tot stilstand, alles is verzekerd maar niets is verzekerd, we groeien in bnp maar niet in geluk en/of welzijn,.... Er zoveel keuzes dat het kiezen zelf een bron van misère is. En ook wij stellen steeds hogere eisen aan onze omgeving. De vooruitgang belooft controle, efficiëntie en treinen die op tijd rijden. Als dat even niet lukt, worden we gek.

‘Wat vroeger vast lag is nu vloeiend geworden’, schrijft Zygmunt Bauman. En het arme of rijke individu moet maar zorgen dat hij of zij het oplost, zich aanpast, flexibiliseert, aan timemanagement doet, multi-taskt en zijn eigen ‘huisethicus’ wordt in zijn zoektocht naar het goede leven. Want we moeten gelukkig zijn. ". In zulke " Life politics" gaan men eerder op zoek naar biografische oplossingen voor maatschappelijke problemen dan naar maatschappelijke oplossingen voor individuele problemen, wat kenmerkend is (was?) voor de moderne democratie. Zelfhulp in groepen, meetings, weekends , sessies en zelfhulpboeken met de meest groteske titels : ‘ Geluk voor mensen die niet positief kunnen denken’, ‘ De kunst van het vakantievieren’.

Al deze 'data of happiness' moeten ons leren ons zelf te navigeren in de samenleving, ons weerbaar te maken ,de gaten in ons leven te vullen.

3. Wat nu?

De tijden zijn inderdaad veranderd. En de vroegere komen niet terug. We leven niet meer onder een theemuts maar we hebben het moeilijk om onze weg te vinden in een zeer ingewikkelde samenleving. De grote dogmatische verhalen zijn (gelukkig) op de schroothoop beland maar de sprookjes van de markt volstaan ook niet meer. Dat geeft onmacht, onbehagen en wantrouwen. In de politiek, de partijen, de instellingen, de journalistiek, de vreemdeling en de illegaal. Het oude is dood, maar het nieuwe is nog niet geboren. We hopen , zoals uit onderzoek van SCP blijkt, op een zorgzame samenleving maar vrezen een harde samenleving.

Tegen de versnippering van de samenleving zoeken we terug beschutting in al dan niet virtuele gemeenschappen, naar houvast en kompas om ons overeind te houden. De samenleving lijkt inderdaad terug van hout en de toekomst die eens zo vrij leek, wordt niet zelden ingevuld met de nostalgische terugblik.

Het is dan niet verwonderlijk dat sommige religies in opmars zijn. Religies die drie kenmerken hebben : ze geven zekerheden (volg de letterlijke tekst ipv de ingewikkelde context)), vormen hechte gemeenschappen(als alternatief voor versnippering) en hebben een universalistische of beter een totalitaire roeping (ze willen de ganse maatschappij bekeren). Dat uit zich in bepaalde voren van de Islam, bij bepaalde fundamentalistische christenen en andere groeperingen en sekten.

Hoe gaan we daar, om terug naar het onderwerp van mijn onderwerp te keren, mee om?

- Resoluut vasthouden aan de scheiding tussen kerk en staat als fundamenteel beginsel tussen de andere fundamentele vrijheden en rechten : vrijheid van godsdienst, van vereniging , van meningsuiting ;
- De institutionele scheiding tussen kerk en staat niet verwarren met de scheiding tussen religie en politiek. Het is niet omdat haar macht , voornamelijk in het Westen, relatief klein is dat haar invloed op ' het politieke' daarmee van de baan is.

Dat was in het verleden niet zo, ook nu niet, en zeker niet elders in de wereld. De Amerikaanse grondwet is geschreven zijn door vrijzinnigen en geïnspireerd door de ideeën van de Verlichting, de invloed van de puriteinen en andere godsdienstige groepen bij het ontstaan en de uitbouw van de USA kan niet onderschat worden. En in meerdere historische werken wordt gewezen op het verband tussen het protestantisme en de opkomst van het kapitalisme, zoals ook nu een deel van de Arabische revoluties, weliswaar veroorzaakt door de miserabele sociaal-economische toestand werden, ook uitdrukkelijk verwezen naar de 'wil van Allah' ;

- Ik ben het eens met de Nederlandse publicist Ian Buruma die ervoor pleit 'om religie en politiek uit elkaar te halen'. Bepaalde islamisten hebben hun politieke overtuigingen laten samensmelten met hun geloof. Denk aan het recent debat op de A.V. van de VN waar sommige islamitische landen het recht op vrije meningsuiting in een beperkend, religieus kader staken. Hun voorbeeld moeten we niet volgen. Ook niet in onze afwijzing. Anders gezegd : ' als politiek geweld simpelweg wordt afgeschoven op de achterlijkheid van de islam of de intolerantie van vrome lieden , dan zal het moeilijk zijn om de revolutionairen te scheiden van de gelovigen die zich wel houden aan de seculiere maatschappij.' Gewelddadig islamisme, schrijft Buruma, is een politiek probleem dat niet opgelost kan worden door de retoriek van de Kulturkampf of, wil ik eraan toevoegen met de dogmatiek van een andere godsdienst. Of geen onderscheid te maken tussen het geloof en de gelovigen (Rushdie) en/of tussen het geloof en de maatschappelijk-politieke gevolgen van gelovige uitspraken (zoals het condoomverbod van de paus).
- Maar in ' het politieke' zal er altijd een verwevenheid blijven tussen politieke overtuigingen en religieuze uitgangspunten. Niet alleen omdat er een godsdienstig middenveld zal blijven bestaan maar ook politieke partijen die zich op godsdienstige beginselen inspireren. Dat is legitiem en kan ook een verrijking (Cf Martin Luthers King) zijn op voorwaarde dat de tekst van het geloof – in de publieke ruimte en de samenleving'– ondergeschikt blijft aan de context van fundamentele en universele grondrechten. Religies kunnen gemeenschapsvormend zijn - denk aan de 'umma' in de Islam- zijn en dus een aantrekkelijk alternatief vormen in versnipperde maatschappijen. Toch blijft er nog altijd een fundamenteel verschil tussen de cement die een gemeenschap bindt en de

specie die een samenleving bij elkaar houdt. De exclusieve waarden en normen die groepen, godsdiensten en andere verbanden samenhoudt is iets anders dan de inclusieve (universele) waarden en normen die ons allemaal binden. In een diverse samenleving lijkt het debat en het akkoord daarover cruciaal.

- Tenslotte , wat geldt voor de opmars van een aantal godsdiensten, is misschien ook van toepassing op meer profane, politiek-maatschappelijke, stromingen die door de Nederlandse socioloog,, Dick Pels ' nationaal-individualistisch' worden genoemd : economisch liberaal, maatschappelijk nationaalconservatief en soms populistisch in vormgeving en uitdrukking. Ook zij trachten zekerheden te verschaffen dor een mengeling van gepolitiseerde nostalgie (leve de gulden) en het gelijkstellen van volk en staat. Iets wat best ook gescheiden blijft.

Tenslotte. Een coda.

Het positieve in al deze ontwikkelingen in onzekere tijden is dat mensen zoeken naar een zingeving in allerlei vormen en gedaanten , in filosofiekringen en leesclubs, in alternatieve geneeswijzen(sternen, stenen ,piramiden) , in religies voor atheïsten, op yogamatjes en stressklinieken. Het is soms moeilijk het kaf van het koren te scheiden en de markt van welzijn en geluk met de zoektocht naar een vrijplaats, een 'open plaats'. Maar de zoektocht naar een geactualiseerde zingeving is er. En dat kan positief zijn.

Voorals deze gepaard gaat met een afslanken van het dikke – ik , het verruimen van het gezichtsveld naar de ganse samenleving en als we ' het alternatief meer in termen van falende structuren ipv falende individuen gaan herdenken' (Trudy Dehue).

De markt van de vanzelfsprekendheden verlaten en de vanzelfsprekendheid van de markt in vraag stellen. De economie vermenschlijken en naar maatschappelijke oplossingen zoeken voor de problemen van deze doorholsamenleving. Dat lijkt mij al een stap vooruit. Terug vorm geven aan de samenleving en de politiek te rehabiliteren in zijn meest democratische vorm : samen de toekomst gestalte geven zonder opstellen te lopen van fundamentalistische primaire en secundaire religies.

Jos Geysels

29/09/12